

Бієнале '55 як лакмус сучасного концепту

ОЛЕКСІЙ РОГОТЧЕНКО

Венеційська бієнале, без сумніву, залишається сьогодні лідером контемпорарного мистецтва. Основна маса мистецтвознавчих, культурологічних, журналістських матеріалів друкується одразу після відкриття знаної виставки. Це зрозуміло, адже питань у критичних матеріалах піднімається чимало. Переважна більшість актуальна одразу після відкриття форуму. Разом з тим, залишається ще один аспект, рідше згадуваний світовим мистецтвознавством. Маємо на увазі ґрунтовні аналітичні дослідження, написання книг, захист дисертацій. Тут немає поспіху, і вкрай важливо, аби пройшов час, і тоді з точністю хімічного досліду, в якому рідина розкладається при взаємодії з металом, стає зрозумілим, хто є хто. Рік, а то й півтора, що проходять після відкриття чергового бієнале у Венеції, чітко розставляють акценти і підтверджують або спростовують прогнози, що силпляються звідусіль протягом червня-липня. (Традиційне відкриття припадає на перші числа червня). Минуле бієнале було рівним і без ажіотажу стосовно котроїсь експозиції. Це не добре і не погано. Це факт. Сьогодні мистецтвознавча наука ставиться до світового контемпорері взагалі і до Венеційської виставки зокрема як до обов'язкової сходинки у світовому культурному процесі. Участь українських митців протягом минулого десятиліття після довготривалої перерви сприймається мистецьким світом ціл-

ком адекватно. Трапилося так, що минулі українські експозиції (маємо на увазі проекти Віктора Сидоренка, Миколи Бабака, Оксани Мась) були хвально зустрінуті не лише мистецькими критиками, але й мільйонним загоном шанувальників, які протягом півроку відвідують Арсенал, Джардіні, національні павільйони.

Метою даної розвідки є проаналізувати минуле Венеційської бієнале 2013 р. і дослідити українську експозицію у контексті найпрестижніших світових перегонів.

Ювілейний форум Венеційської бієнале мав інтригу ще задовго до травня 2013 р., коли для п'ятитисячного гурту мистецтвознавців, журналістів, котрі пишуть про мистецтво, колекціонерів, галеристів, музейних працівників були гостинно відчинені двері експозицій національних павільйонів у Джардіні, Арсеналі, у сотні віл, палаців та храмів, розкиданих по кривих вулочках Венеції, де ще пахли фарбою щойно збудовані експозиції. Це особливий момент, і, певно, велике щастя опинитися серед обраних і мати можливість першому подивитись твори, що півроку експонуватимуться в рамках бієнале. За наступні шість місяців бієнале відвідає декілька мільйонів туристів з усього світу. Це тільки з першого погляду може здатися, що усе дійство навколо суперсучасного мистецтва, його тенденцій, нових імен і нових країн у велетенському мистецькому забігу

не має соціальної, політичної та комерційної складової. Насправді усі три чинники присутні.

Кожне з шести останніх венеційських бієнале, на яких мав честь бути, мало свій почерк і власну індивідуальність. Для мене — куратора українського національного проекту на Бієнале '54 — ріднішим мусив би бути той форум, але нинішній виявився несподівано цікавим. Чи то час прийшов, чи куратора вибрали напрочуд правильного. Молодий і амбітний 39-річний Массіміліано Джоні запропонував підняти інтелектуальний рівень дворічних венеційських перегонів, і, треба констатувати, це йому вдалося. Коли за півроку до початку було оприлюднено девіз «Енциклопедичний палац» — інтернетовою мережею прокотилося легке нерозуміння. Усі попередні виставки мали величезну кількість плюсів крім, можливо, одного. З інтелектом в переважній більшості експозицій не усе складалося. Практично завжди було багато схожих між собою проектів, багато політики, багато бажань привернути до себе увагу у будь-який спосіб. Цікавими залишалися зовсім мало об'єктів.

І ось початок літа. Бієнале '55. Багато нових імен, багато початківців, традиційні метри дещо втомилися, і їхні експозиції сьогодні рівні серед інших. У чому ж новина? А усе просто. Набридли минулосезонні інтриги. З'явився справжній живопис у достатньо великій кількості, олівецький і фламастеровий малюнок. Його, малюнку, сьогодні багато, навіть дуже багато стосовно учорашнього дня. Таке враження, що світ і Європа, в першу чергу, прокинулися і навипередки почали вибачатися за відсутність академії у минулих періодах. Це явно позитивні зрушення. З іншого боку, контемпорарі своїх позицій і не збиралося віддавати, а скоріше навпаки — примножило. Професіонали частково поступилися місцем аматорам (митцям без відповідного досвіду і освіти). Це дослідження пишеться влітку 2014-го. Тобто пройшло достатньо часу, аби зробити неспішні висновки. Так от переважна більшість мистецтвознавців світу цей шлях не підтримала. Але ж принцип маятника в житті залишається провідним. Більше інтелекту з одного боку — біль-

ше незрозумілого з іншого. Хоча кому не зрозумілого? Венеційська бієнале була і залишається наймогутнішим форумом сучасного мистецького процесу планети. Невпинно, починаючи з 1895 р., даючи один рік відпочинку, світовій громадськості сучасні митці і куратори пропонують щось новеньке. Ритм збивали війни. Перша і Друга світові. Далі усе було налагоджено, як чіткий механізм швейцарського годинника. Величезні, як для венеційської нестачі землі, території громадського парку Giardini Pubblici, розбитого на межі XVIII та XIX ст. під час правління в Європі Наполеона Бонапарта, та Арсенал, що межує з парком — колишній могутній і відомий на увесь Середземноморський басейн завод, де ремонтувалися і модернізувалися морські судна, — сьогодні території віддані актуальному мистецтву. Цьогорічну концепцію проекту Джоні запозичив у архітектора-самоука Маріно Ауріта — італійського емігранта, який 1955 р. придумав і запатентував проект музею, де б зберігалися найважливіші винаходи і відкриття людства. Так народилася назва-девиз Бієнале '55 — Palazzo Enciclopedico/ «Енциклопедичний палац».

Український національний проект на ювілейному бієнале був представлений комісаром Віктором Сидоренко, кураторами Вікторією Бурлакою, Олександром Солов'ювим та трьома художниками: Ж. Кадіровою, М. Рідним та Г. Зіньківським. Жана Кадірова, киянка, достатньо відома в Україні художниця. Вона лауреат премії PinchukArtCentre 2009 р. та Першої спеціальної премії Центру 2011-го. Жана — учасник багатьох проектів, серед яких є вже відомі, такі як KievFashionPark, «Памятник новому памятнику», «Натовп» та «Неявні форми». До сьогодні вона позиціонує себе з групою «РЕ.П.».

Микола Рідний родом з Харкова. Він член відомої молодіжної групи «SOSka» та засновник галереї з такою ж назвою. Він учасник багатьох художніх акцій та проектів. Найбільш гучні «Числа» та «Нова історія». Микола є стипендіатом KulturKontaktAustria та власник премії Henkel Art Award.

Гамлет Зінківський також харків'янин. Він наймолодший з номінантів. Гамлету лише 26, але у рейтингу він уже встиг достатньо. Лауреат фестивалю молодіжних проєктів NonStopMedia 2008, доміант премії PinchukArtCentre у сфері сучасного мистецтва для молодих українських митців, учасник «СтрітАртФеста» 2009 та Київської бієнале '2012. Гамлет запам'ятався глядачам чотириметровою фігурою людини, яка була виклеена з групових фото. Об'єкт експонувався у виставковому залі Інституту проблем сучасного мистецтва і отримав схвальні відгуки масмедіа. Безумовно, комісар і куратори ризикували, зупинившись на такій молодій команді. Але наступні події довели, що ризик виправдався. Українська експозиція гідно виглядала серед сотень інших і, що дуже важливо, потрапила у загальний ритм і настрої форуму.

55-а за рахунком La Biennale di Venezia цілком заслуговує високої оцінки. Більше того, цей форум може стати беззаперечним лідером в історії сучасного світового мистецтва. Венеція за 120 років існування виставки новітніх досягнень мистецьких ігор не завжди була цікавою для споглядання. Причин тому сотні. Були роки і навіть десятиліття суцільних перемог, а були і вкрай слабенькі експозиції. Докладно про це написав у книзі київський дослідник венеційських перегонів Олег Сидор-Гібелінда, який, до речі, цього року захистить кандидатську дисертацію у новоствореній раді Інституту проблем сучасного мистецтва НАМУ. Українська експозиція сподобалася багатьом. Ні для кого з інсайдерів не секрет, що традиційно проходить у Венеції раз на два роки «Виставка досягнень передового досвіду», як київський «випердос». Частенько вона ставала не цікавою для відвідувачів та професійних критиків. Цього ніяк не можна сказати про шоу 2013 року.

Можна навіть припустити, що ця 55-а Венеційська бієнале увійде в історію як один з поворотних моментів, змінюючи ракурс погляду суспільства на мистецтво та його творців. Невипадково однією з ключових супутніх подій бієнале стала точна реконструкція легендарної експози-

ції, створеної 1969 р. в Берні знаменитим куратором Харальдом Зеєманом (Harald Szeemann). Зеєман, якому ми великою мірою зобов'язані самою ідеєю «виставок-гезамткунстверков», вперше декларував значимість новітніх повоєнних течій (як, наприклад, «бідного мистецтва») і мінімалізму). Тема, запропонована Джоні — «Енциклопедичний палац» («Il Palazzo Enciclopedico»). Саме так називався «винахід», який 1955 р. спробував запатентувати в Сполучених Штатах італійський емігрант Маріо Ауріта, за основною професією виробник рамок. Тема напрочуд швидко сподобалася переважній більшості конкурсантів. Колись Ауріта розробив концепцію якогось «палацу універсального знання людства». Проєкт, зрозуміло, не був реалізований і зайняв місце на складі утопічних ідей, де його і виявив Массіміліано Джоні — гідний продовжувач справи Маріо, куратор цьогорічної Венеційської бієнале. Але, на відміну від Зеємана, який доводив цінність нового, Джоні виконує деякою мірою протилежне завдання: своєю виставкою він спростовує принципову другорядність фактору новизни. У його виставці фотографії, живопис, об'єкти створені в різні десятиліття ХХ ст., є сусідами з роботами, на яких ще, так би мовити, не просохла фарба (або клей). Массіміліано Джоні відкриває здивованій публіці творців, яких історія «випадково» забула: фотографів Норберта Грізолаанда та Миколу Бахарева, скульптора Павла Альтхамера, живописця Доменіко Ньолі (це лише кілька з десятків імен). Можна сказати, що куратор здійснює правочин і змінює усе навколо від диктату та невинуватої погоні за актуальністю до культу новонароджених зірок. Мета Джоні стає зрозумілою лише через деякий час. І сьогодні уже радикальне «уповільнення» інтернаціонального мистецького забігу затверджує значущість контексту і різноманіття. Зрозуміло, що кращого місця, ніж Венеція, для цього не існує.

Венеційська бієнале складається з двох основних «компонентів»: національних павільйонів (в минулому зібранні їх було 88, розташованих як в парку Giardini, так і по всьому іншому місту)

і центрального проекту — виставки, що створюється куратором бієнале на свій смак в Арсеналі та центральному павільйоні виставки. У разі національних павільйонів рішення про вибір художників і проектів залишаються за «національним» комісаром і куратором, куратор всього бієнале лише пропонує якусь загальну тему.

Отже, тему і завдання учасники зрозуміли і підтримали заздалегідь. Зрозуміли і не злякалися, як це неодноразово траплялося раніше. Впадала в очі не тільки якість, але і кількість учасників 55-ої бієнале, які не є художниками в ринковому сенсі цього слова — тобто тих, для кого виробництво мистецтва не було ані професією, ані джерелом існування. Серед них — і «наївні» художники, аматори і напівпрофесіонали, і люди, які страждають різними душевними недугами (представники так званого ар брют). Певна частина професіоналів і критиків навіть сприйняла цю навалу «мистецтва аутсайдерів» (outsiderart) як виклик. Спочатку і в мене була така думка і таке бачення. «Унтер» — дослівно «не до...». «Не до офіцер», «Унтер менш»/«не до людина» — жодної приємної асоціації не викликали. Разом з тим час заспокоїв емоції, і сьогодні стає зрозумілим, що Джоні зробив вірний хід або ж вгадав. Можливо, вгадав настрої Планети, чи просто йому повезло. Концепт був схвально сприйнятий мистецьким світом.

Можна сперечатися про те, чи є взагалі місце на художній виставці мистецтву подібного роду. І чи не треба слово «мистецтво» у таких, як наше дослідження, брати у лапки. Але соціум проковтнув і карти таро, у створенні яких взяв участь сатаніст Алістер Кроулі, і порнографічні малюнки лєнінградського (тоді ще) школяра Євгена Козлова, або яскраво пєдофілічні настрої в ляльках Мортона Бартлетта. Задум куратора став очевидним, адже, виставляючи ці речі поруч з творами знаменитостей, він (куратор) в черговий раз намагається прославити мистецтво поза ринком. Або ж це просто влучний хід. Піар-хід, розрахований на те, щоби спрацювати у наступних періодах. Завдання, як на мене, безнадійне, як недо-

сяжний ідеал. Це, однак, не означає, що до ідеалу не треба прагнути. І не можна не визнати, що мистецтво — не просто грошовий еквівалент, а стан душі. Бажано з грошима...

Враховуючи все вищесказане, «пострадянський» виступ на бієнале вдалим не назвати. Вадим Захаров у своєму проекті «Даная» (найдорожчому за всю історію існування російського павільйону) реалізував технічно витончений «переказ» античного міфу про дочку аргоського царя з давньогрецької міфології, яку Зевсу вдалося спокусити, зглянувшись на неї у вигляді золотого дощу. Золотисті монетки цінністю в «одну Даная» дійсно сипляться на голову відвідувачок (вхід в нижню частину інсталяції Захарова дозволений тільки жінкам). За висловом газети Frankfurter Allgemeine, «те, що задумувалося як іронічний коментар до російського сексизму, виглядає як його продовження». Сьогодні золотий дощ, що сиплеться з Росії, став віщим. За золото російських олігархів купується найсвіжіша, найпотужніша зброя, яка руйнує і нищить міста українського Донбасу і вбиває людей. У проекті давали парасольки, аби монетка не вдарила відвідувача. Може, актуальне мистецтво і справді актуальне?

Продовженням політики невтручання у справи експонентів на їх батьківщині можна вважати і розподіл нагород: так, кращим національним павільйоном була визнана невелика експозиція, представлена від імені Анголи. Едсон Чагас розповідає невеселу історію свого рідного міста Луанди через старі побутові предмети. Кращим художником (точніше тут буде поняття «людина мистецтва», artist) був визнаний німецько-британський перформансист Тіно Сегал, чие мистецтво відповідає усім законам жанру (існує тільки тут і зараз) і лише з великими труднощами адаптується до навколишнього життя.

Візуальним символом бієнале можна назвати роботу британського художника Джеремі Деллера, на якій рішучий художник розправляється з яхтою Романа Абрамовича — символічно, звичайно. Під час минулої Венеціанської бієнале

фешенебельна яхта стояла на рейді перед виставкою. Без понтів усе ж нема контемпорарі. Цього року яхти теж є, але дрібніші. Чи уже переродилися Абрамовичі, чи ще не підросла зміна у мистецькому віртуальному і справжньому реальному житті. А що ж українці? Відповідь є. Наші медалі попереду. І це зовсім не жарт. Венецію завойовують повільно, як гуляють по Дерібасівській.

1. *Борев Ю. Б.* Художественная культура XX века. — М., 2007.
2. *Вишеславський Г. А., Сидор-Гібелінда О. В.* Термінологія сучасного мистецтва: Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. — Париж; К., 2010.
3. *Каган М. С.* Функционирование фотографии в современной культуре // Советское фото. — 1982. — № 4. — С. 26–27.
4. *Лотман Ю. М.* Об искусстве. — СПб., 2005.
5. *Маньковская Н. Б.* Эстетика постмодернизма. — Спб., 2000.
6. Мистецтво України XX сторіччя: Каталог виставки. — К., 1998.
7. *Петрова О. М.* Мистецтвознавчі рефлексії: Історія, теорія та критика образотворчого мистецтва 70-х років XX ст. — початку XXI ст. — К., 2004.
8. *Роготченко О.* Б-52, або П'ятдесят друга Венеційська бієнале // Сучасне мистецтво. — К., 2007. — Вип. IV. — С. 49–54.
9. *Сидор-Гібелінда О.* // FineArt. — 2009. — № 1 (16). — С. 44–49.
10. *Сидоренко В. Д.* Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України XX–XXI століття. — К., 2008.

Анотація. Дане дослідження простежує деякі аспекти Венеційської бієнале 55, які стали очевидні лише після закриття відомого форуму. Українські експозиції минулих періодів стабільно викликають інтерес мистецької громадськості.

Ключові слова: Венеційська бієнале, мистецтво, форум.

Аннотация. Это исследование прослеживает некоторые аспекты Венецианского биеннале 55, которые стали очевидными только после закрытия известного форума. Украинские экспозиции прошедших периодов стабильно вызывают интерес художественного сообщества.

Ключевые слова: Венецианская биеннале, искусство, форум.